

PETROL PİYASASINDA TİCARİ İLİŞKİLERİN TABİ OLDUĞU HUKUKİ REJİM

Avukat

Dr. Refik TİRYAKİ, Enerji Uzmanı

Petrol Piyasası Dairesi Başkanlığı,
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.

Özet

5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile AB sürecine paralel düzenlemeler yapılması ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenen petrol piyasasında ticari ilişkiler toptan – perakende ticaret ve emtia (mal) ticareti –hizmet ticareti şeklinde ayrımlara tabi tutulabilir.

Bu bildiride ilk olarak Kanun'un öngördüğü iş akışına dair açıklamalar yapılması ve bu iş akış sürecinde emtia ticareti hizmet ticareti ilişkisinin ayrıştırılması yapılacaktır. Bu çerçevede lisansların kapsamı, faaliyet alanlarının zikredilen ayırım bakımından nitelendirmeleri ve dağıtıcıların elektronik sistemlerle satışları üzerinde durulacaktır.

Daha sonra hukuk düzenimizde üzerinde uzlaşmış tanımları olmayan, perakende satış ve toptan satış kavramları incelenmeye çalışılacaktır.

Bildirinin esas inceleme konusu ise piyasa aktörlerinin iştirak sahalarının emtia(mal) ticareti ve emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin incelenmesi olacaktır. Bu kapsamda emtia ticaretinin akış kanalları kısaca belirlendikten sonra, Türk hukukunda emtia senetleri vasıtasıyla ticaret konusundaki düzenlemelere dikkat çekilecek depolama lisansı kapsamında söz konusu ticaretin gerçekleştirilebilirliği sorgulanacaktır.

Giriş

Petrol piyasasında ticari ilişkilerin tabi olduğu rejimin incelenmesi piyasa yapısına ilişkin bazı belirlemelerin yapılmasını gerektirir. Petrol piyasasında faaliyetler genel olarak *petrol faaliyetleri* (upstream activities) ve *piyasa faaliyetleri* (downstream markets) ayrımı çerçevesinde incelenmektedir. İlki petrolün aranması ve üretimini kapsamakta ikincisi ise ham petrolün rafinajını müteakip tüketiciye ulaştırılmasına kadar geçen bir dizi faaliyeti içermektedir.

Ülkemizde petrol faaliyetleri 6326 s. Petrol Kanunu kapsamında yürütülmekte olup, Kanun'un imtiyaz rejimine ilişkin düzenlemeleri öne çıkmaktadır. 6326 s. Kanun kapsamındaki ticaret, üreticilerin kendi arasındaki ticari faaliyetlerle sınırlı olup petrol piyasası bakımından önem arz etmemektedir. Zira ham petrolün, üreticilerle rafinericiler arasındaki ticareti dahi 6326 s. Kanun kapsamında değildir. Bu itibarla bu çalışmanın konusu 6326 s. Kanun kapsamındaki faaliyetleri içermemektedir.

Petrol piyasası faaliyetleri 20.12.2003 t. 25322 s. RG'de yayımlanan 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunuyla (Kanun) düzenlenmiştir. Kanun ham petrolün üretim noktasından sonraki tüm ilişkileri kapsamaktadır. Nitekim ham petrolün üreticilerce

rafinerilere satışı dahil üretimi müteakip konu olduğu ticari ilişkilerin tümüne dair hükümler 5015 sayılı Kanunla düzenlenmiştir.

Kanun'un Düzenleme Yaklaşımı

Kanun'un öngördüğü piyasa yapısının, Tr-AT Gümrük Birliği ilişkisi ve AB müzakere süreçleriyle hızlanan uluslararası piyasalara *eklemlenme* sürecinin bir parçası olduğu söylenebilir. Bu nedenle Kanunun,

- a) Serbest ticaretin kurumsallaştırılması,
- b) Rekabetin tesisi ve
- c) Rekabet düzeyinin yükseltilmesi

perspektifi önemlidir. Petrol piyasası bakımından bu amaçların gerçekleştirilmesi;

- a) Serbest ticaretin önündeki teknik, fiziki ve diğer engellerin azaltılması,
- b) Fiyatların piyasa koşullarında oluşmasının sağlanması,
- c) Piyasada oluşan bilginin piyasa katılımcıları ve piyasa yapıcılarına aktarılması ve
- d) Petrolün (depolama tesislerindekiiler dahil) tedavül imkân ve kabiliyetinin artırılması

gibi piyasa süreçlerine/düzenlemelerine ihtiyaç duymaktadır.

Piyasada rekabetin tesisi veya rekabet düzeyinin yükseltilmesi serbest ticaretin kurumsallaştırılmasıyla ancak mümkündür. Serbest ticaretin kurumsallaştırılmasıysa serbest ticaretin önündeki teknik, fiziki ve diğer engellerin azaltılmasına yönelik düzenlemelerle piyasada dolaşımda bulunan petrolün tedavül imkân ve kabiliyetinin artırılmasına yönelik düzenlemeleri gerektirecektir. Gerçekten de örneğin ürünlere dair teknik mevzuat düzenlemeleri piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması amacına hizmet yanında serbest ticaretin önündeki engelleri kaldırmak ve piyasada tedavülde bulunan petrolün dolaşım imkân ve kabiliyetini artırmak bakımından da fonksiyonel düzenlemeler olacaktır. Bu anlayış gereği petrol piyasası düzenlemelerinin sadece amaçları bakımından değil fonksiyonları bakımından da ele alınması yani bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Petrole İlişkin Piyasalar - Piyasa Faaliyetleri – Lisansa Tabi Faaliyetler

5015 s. Petrol Piyasası Kanunu "*petrole ilişkin piyasalar*"a dair düzenlemeler getirmektedir. Ancak Kanun, 2 nci maddesindeki bu hüküm dışında hiçbir yerde "*petrole ilişkin piyasalar*"ın neler olduğunu belirlememiştir. Kanun'un 'petrole ilişkin piyasalar' ifadesi 'piyasa faaliyetleri' olarak anlaşılabilir. Öte taraftan bu ifade ham petrol piyasası, akaryakıt piyasası, madeni yağ piyasası, ihrakiye piyasası gibi sektörün iş akışında kendi içinde bütünlük arz eden bir kısım faaliyetleri nitelemek için de kullanılmış olabilir. Ancak Kanun'un "petrole ilişkin piyasalar" ifadesinin "piyasa faaliyetleri" olarak anlaşılması daha doğru olacaktır. Bu yaklaşım Kanun'un ruhu bakımından yerinde olacağı gibi Kanun'un hem genel hem madde gerekçesinde "petrole

ilişkin piyasalar” ibaresinin “piyasa faaliyetleri” yerine kullanıldığı açıklıkla görülmektedir.

Kanun 2 nci maddesinin 34 numaralı tanımı piyasa faaliyetlerini, “*Petrolün; ithali, ihracı, rafinajı, işlenmesi, depolanması, iletimi, ihrakiye teslimi, taşınması, dağıtımı, bayiliği*” şeklinde saymıştır. Bu faaliyetlerden sekizi lisans alınmasını gerektirmekte, ithali petrol tanımının alt ayrımları için farklı lisansların kapsamı içinde değerlendirilmekte, ihracı ise herkesçe serbestçe icra edilebilmektedir.

Kanun’un 3 üncü maddesinin birinci fıkrası lisans alınarak icra edilecek faaliyetleri belirlemektedir. Buna göre;

“Petrol ile ilgili;

a) Rafinaj, işleme, madeni yağ üretimi, depolama, iletim, serbest kullanıcı ve ihrakiye faaliyetlerinin yapılması ve bu amaçla tesis kurulması ve/veya işletilmesi,

b) Akaryakıt dağıtımı, taşınması ve bayilik faaliyetlerinin yapılması,

için lisans alınması zorunludur.”

Kanunun piyasa faaliyetleri olarak belirlediği faaliyetler lisansa tabi faaliyetlerle örtüşmemektedir. Nitekim piyasa faaliyeti olarak sayılan ithalat ve ihracat faaliyetleri için lisans öngörülmemiştir. Öte taraftan madeni yağ üretimi ve serbest kullanıcı faaliyetleri de lisansa tabi tutulduğu halde piyasa faaliyetleri kabul edilmemektedir.

İkinci olarak lisansa tabi faaliyetler de kendi içinde çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Nitekim Kanun’un 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer verilen lisanslar icrası için tesis bulundurulması gerekli lisanslar olup fıkranın (b) bendinde sayılanlar icrası için tesis bulundurulması gerekli olmayan lisanslardır.

İcrası için tesis gereken lisanslar ile gerekmeyen lisansların kapsamı da farklı öngörülmüştür. Burada lisansın içeriğinin farklı olmasından öte lisansların kapsamının zaman bakımından farklılığına dikkat çekilmelidir. Buna göre; (a) bendindeki lisanslara konu tesislerin yapımı lisans kapsamında iken (b) bendindeki lisanslara konu tesislerin yapım sürecini lisans kapsamında değildir. Diğer bir deyişle (a) bendinde sayılan faaliyetler için lisans ilgili tesisler kurulmadan önce (b) bendinde sayılan lisanslar için tesis kurulduktan sonra alınacaktır. Bu çerçevede örneğin bayilik faaliyeti istasyonlu ve istasyonsuz bayilik olarak icra edilebilir. İstasyonsuz bayilik lisansı bakımından tesis zorunluluğu olmadığından faaliyete başlamadan önce lisans alınması yeterlidir. İstasyonlu bayilik lisansı da (b) bendine konu olmakla birlikte lisansa konu tesis olan istasyonun yapımı lisans kapsamında düzenleme konusu değildir. Ancak (a) bendinde düzenlenen örneğin işleme tesisinin yapılmasından önce lisans alınması gerekmektedir.

Petrol Piyasasında İş Akışı

Petrol piyasasındaki ticari ilişkileri teşhis etmemize yarayan iş akışının şöylece özetlenmesi mümkündür.

Petrol piyasasında iş akışı ham petrolün rafinajından kullanıcıya ürün teslimine kadar uzanan bir dizi faaliyettir. Buna göre ham petrolün üretilmesinden sonraki her aşama petrol piyasası faaliyeti olarak

sınıflandırılmaktadır. Nitekim petrolün üretimini müteakip toplandığı depolardan rafinerilere taşınması yöntemleri lisans konusudur. Buna göre; ham petrol ya boru hatlarıyla (iletim lisansı) ya da kabotaj hakkı kapsamında deniz tankerleriyle (taşıma lisansı) rafinerilere ulaştırılmaktadır. Rafinerilerce yürütülen rafinaj faaliyeti (rafinerici lisansı) sonrası ürünler (özellikle de akaryakıtlar) dağıtıcılara satılmakta, söz konusu akaryakıt dağıtıcı depolarına boru hattı (iletim lisansı), deniz tankerleri ya da sarnıç vagonlarla taşınmaktadır (taşıma lisansı). Dağıtıcıların bayilerinin akaryakıtı rafinerilerden teslim alması da mümkündür. Dağıtıcı lisansı sahipleri aslında bir tesise bile ihtiyaç duymayan sermaye yoğun bir ticari faaliyet icra etmektedir. Rafineriden toplu miktarda ürün almakta, bunları depolama lisansı sahiplerinden hizmet olarak depolayabilmekte, taşıma işleri için iletim veya taşıma lisansı sahiplerinden hizmet alabilmekte ve bayilerine ikmal rafinerilerden ya da depolama lisansı sahiplerinin tesislerinden yararlanarak yapabilmektedir. Ancak dağıtıcılar hemen her zaman depolama tesisi sahibi kişiler olmaktadır. Bayiler istasyonlu veya istasyonsuz biçimde tüketicilerin (=kullanıcıların) ihtiyaçlarını karşılamakta, araçlara istasyonlarda, toplu tüketim sahiplerine ise tüketim noktalarında ikmal yoluyla hizmet vermektedirler.

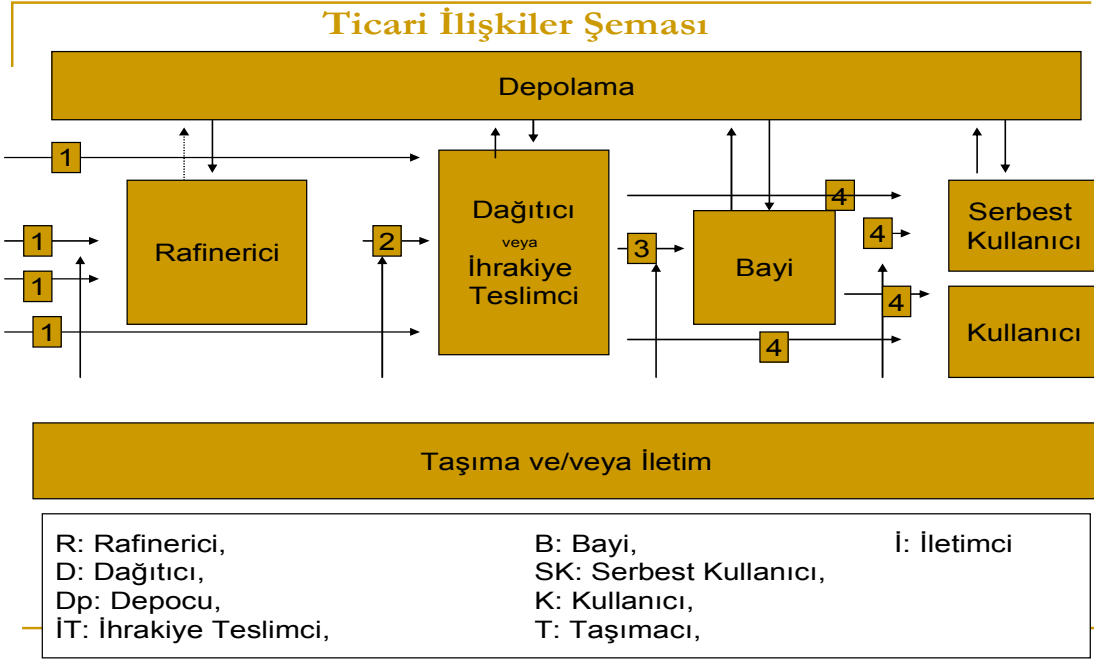
Petrol Piyasasında Ticari İlişkiler

Petrol piyasasında yukarıda özetlenen iş akışı ticari ilişkilerin sınıflandırılmasına imkân tanımaktadır. Piyasadaki iş akışı temelde emtia ticareti-hizmet ticareti ve toptan ticaret-perakende ticaret şeklinde ayrımlanabilir.

Kanun'un 3 üncü maddesinde ve 2 inci maddesinin birinci fıkrasının 34 numaralı bendinde belirlenen piyasa faaliyetleri incelendiğinde bayilik, rafinerici, dağıtıcı, ihrakiye teslim, işleme ve madeni yağ üretimi lisanslarının emtia ticaretine ilişkin düzenlemeler bakımından öne çıktığı görülecektir. Ancak söz konusu lisanslar kapsamında ayrıca hizmet ticareti ilişkisi kurulması da pekâlâ mümkündür. Zira rafinerici, madeni yağ üretimi, bayilik faaliyetlerinin hizmet sunumu açısından önemli bir kapasiteyi barındırdıkları ve son ikisinin halen sunduğu hizmetlerin petrol piyasasında önemli bir yer işgal ettiği kolaylıkla iddia edilebilir. Gerçekten de rafinericilerin ham petrol üreticilerine rafinaj hizmeti vermesi, ülkemiz uygulaması olmasa bile, petrol piyasası bakımından tartışılması gereken bir olgudur. Özellikle günümüz monopol rafineri piyasası bakımından bu olgunun bir an evvel tartışmaya açılması gerektiği değerlendirilmektedir. Öte taraftan bayiler ve madeni yağ üreticilerinin hizmet faaliyetleri piyasada yer bulmaktadır. Günümüzde bazı dağıtım firmalarının bayilerinden elektronik satışlar kapsamında depolama ve teslimat hizmeti aldığı ve bu yolla kullanıcılara akaryakıt satışı yaptığı bilinmektedir¹. Ancak bu ticaret yönteminin henüz bayilik sözleşmeleri bakımından tip sözleşmelere konu edilmediğinin de hatırlatılması gerekir. Madeni yağ üretim lisansı sahiplerinin dağıtıcı lisansı sahiplerine veya diğer madeni yağ üretim lisansı sahiplerine sunduğu fason üretim hizmeti de petrol piyasası bakımından hizmet ticareti olarak ilgiyi hak eden bir diğer konudur.

¹ Bu faaliyetin hukuksal değerlendirmesi için bkz. Bu hususta bkz: Refik Tiryaki, “Petrol Piyasası Kanununda Dikey Entegrasyon ve Rezerv Piyasalar Kavramları” 8 nci Türkiye Uluslararası Petrol & Gaz Konferansı (TUROGE-2009) Kitabı, s. 91-93.

Piyasadaki iş akışı bakımından petrol piyasasında hizmet ticaretiyle öne çıkan lisanslar ise depolama, iletim ve taşıma lisanslarıdır. Söz konusu lisanslar bakımından emtia ticareti söz konusu değildir.

Şema 1: Petrol Piyasasında Ticari İlişkiler Şeması.

Piyasadaki iş akışı dikkatle incelendiğinde ticari ilişkiler kısaca şöylece özetlenebilir; piyasa tarafı olmayan kişilerle **R**, **D** veya **İT** arasındaki -1 numaralı- ilişki ile **R**, **D**, **İT** ve **B**'nin kendi aralarındaki -2 ve 3 numaralı- ilişkiler emtia ticareti niteliğindedir. Her üç faaliyet de hukuki bakımdan, aşağıdaki açıklamalar çerçevesinde toptan ticaret olarak sınıflandırılmak gerekmektedir. Ayrıca **D**, **İT**, **B** ile **K** arasındaki -4 numaralı- ilişki de emtia ticaretini konu almaktadır. Bu ilişki ise hukuki bakımdan, perakende satış ilişkisi olarak sınıflandırılmalıdır. Öte taraftan **Dp**'nin, **R**, **D**, **İT**, **B** ve hatta **K** için hizmet sunucu olarak sisteme dahil olduğu görülmektedir. Yine **İ** ve/veya **T** aynı şekilde **R**, **D**, **İT**, **B** ve hatta **K** için hizmet sunucusu olmakta yani hizmet ticareti yapmaktadırlar.

Petrol piyasası bakımından önemli gördüğümüz bir diğer konu da hangi ticaretin toptan veya perakende ticaret olduğu hususudur. Bilindiği üzere Türk hukukunda toptan satış veya perakende satış düzenleyen genel nitelikte hüküm mevcut değildir. Bu kuralın tek istisnası tüketicinin korunması mevzuatı bakımından 4077 s. Kanun uyarınca tüketiciye yapılan satışların perakende satış olarak nitelendirildiği hükümdür (4077 s. Kanun m.12). İşletme disiplini açısından ise perakende satış, üretilen ürün ve hizmetlerin o ürünü ya da hizmeti kendisi kullanmak için satın alan son tüketiciye pazarlanması ve satışı anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle toptan ticaret emtianın miktarı önemli olmaksızın yeniden satış amacıyla yapılan satış olarak tanımlanabilir. Öyleyse son kullanıcıya yapılan satışlar

perakende satış, emtiayı yeniden satacak kişiye yapılan satışlar ise toptan satış olarak kabul edilebilir. Ancak Kanun'un 2 nci maddesinin 12 numaralı bendinde yer verilen dağıtım tanımıyla 7 nci maddesinin ikinci fıkrası hükmü dikkate alındığında Kanun'un bazı kullanıcılara yapılan toplu(=büyük) miktardaki satışları toptan satış olarak kabul ettiği görülmektedir. Kanun perakende satışa ilişkin hiç bir açıklığa yer vermediği gibi rekabet hukukunda perakendecileri de içerecek şekilde kullanılan yeniden satış amaçlı satış kavramına da yer vermemiştir. Bu durumda, Kanun'un anılan iki hükmüne rağmen, genel hukuk ilkelerine uygun olarak son kullanıcılara yapılan satışların perakende satış, son kullanıcı haricindekilere yapılacak satışların toptan satış olarak nitelendirilmesi mümkün görülebileceği düşünülmektedir.

Petrol piyasasında uygulama olanağı bakımından çeşitli ticaret kanalları olduğu söylenebilir. Bunlardan ikisini (klasik) emtia ticareti ve emtia senedi vasıtasıyla ticaret şeklinde belirlemiştik. Söz konusu ticaret kanallarından ilki piyasada hakim ticari ilişki olup BK ve TTK hükümlerine tabidir. Öte yandan emtia senetleri vasıtasıyla ticaret ilişkisi ise BK ve TTK'da düzenlenen genel hükümlere ilaveten Umumi Mağazalar Kanunu (UMK) ve Umumi Mağazalar Tüzüğü (UMT) gibi özel düzenlemelere de muhataptır.

Petrol piyasasındaki hakim ticari ilişki olan emtia ticareti BK bakımından, 203 ve sair maddelerinde, misli mal ve misli olmayan mal ayrımında düzenlenmiştir. Misli mal, kendisiyle aynı neviden mal ile karıştığında diğerinden ayrılma imkânı olmayan maldır. Petrollerin de bu neviden mal olduğu izahtan varestedir. Bu durumun emtia ticareti bakımından bazı avantaj ve dezavantajları da beraberinde getirdiği takdir edilecektir. Nitekim bir tacirin malı diğerinkiyle karışınca bu malların birbirinden ayıramaması;

- i) Aynı neviden malların aynı teknik özellikleri taşıması gereği,
- ii) Malın taşı(n)ma biçimleri,

bakımından özellikler arz etmektedir. Bu hususlardan ilki, ticari ilişki bakımından sahip olduğu etkinin ötesinde söz konusu maldan beklenen faydanın elde edilmesi bakımından da önemlidir.

Serbest ticaretin kurumsallaştırılmış olup olmadığı bakımından emtia ticaretiyle emtia senetleriyle ticaretin hacminin karşılaştırılması bir yöntemdir. Ticaretin sadece emtia ticareti olarak yapılması hala serbest ticaretin sadece fiili ihtiyaçlar için yapıldığına delalet eder ki bu durum konusu piyasa yapısının gelişmiş olmadığı anlamına da gelmektedir.

Petrol piyasası bakımından özellikle üzerinde durmak istediğimiz konu ise petrolerin ticaretine ilişkin emtia senetleriyle ticaret hususudur.

Emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin emtia ticaretine nazaran çeşitli avantajları olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda; emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin geliştirilmesinin petrol piyasası bakımından;

- a) Serbest ticaretin kurumsallaşmasının önündeki fiziki, idari ve teknik engellere muhatap olmamak,
- b) Piyasa faaliyetlerine konu petrolerin dolaşım imkan ve kabiliyetlerini artırmak yoluyla rekabet düzeyinin yükseltilmesine katkı sağlamak,

- c) Emtia akışının tüketim ihtiyaçlarına paralel oluşmasını sağlamak yoluyla gereksiz maliyetlerden kaçınılmasını sağlamak,
- d) Piyasa aktörleri bakımından işletme stok ihtiyaçları konusunda varyasyonları güçlendirmek,
- e) Ulusal stok tutulması konusunda risk paylaşımı ve stratejik dağılım sağlanmasını kolaylaştırmak,

amaçlarına hizmet edeceği değerlendirilmektedir. Söz konusu amaçların Kanun'un genel düzenleme çerçevesiyle uyumlu olduğunu belirtmek gerekir.

Emtia senetleri konusu TTK'nın 744-761 inci maddeleri arasında "*Emtia Senetleri*" faslında düzenlenmiştir. TTK, emtia senetleri faslında esasen "*makbuz senedi*" ve "*varant* (rehin senedini)"ı düzenlemektedir. TTK hükümlerine göre makbuz senedi, umumi mağazalara vedia(ödünç) verilen emtia karşılığında umumi mağaza tarafından keşide edilen ve malın mülkiyetini temsil eden belgeyi; varant (rehin senedi) ise umumi mağazaya tevdi edilen emtianın terhinini/rehin edildiğini temsil eden belgeyi gösterir.

TTK'nın kendilerine tevdi edilen emtia karşılığında mülkiyeti ya da terhini temsil eden senetler keşide etmeye yetkili kıldığı umumi mağazaların kuruluş, çalışma ve denetleme usul ve esasları 11/8/1982 tarih ve 2699 sayılı Umumi Mağazalar Kanunu'yla(UMK) düzenlenmiştir. UMK'yı müteakip 13/8/1984 tarih ve 84/8429 sayılı BKK ile UMK hükümlerinin nasıl uygulanacağını gösteren Umumi Mağazalar Tüzüğü (UMT) kabul edilmiştir.

TTK ve diğer mevzuat tarafından düzenlenen bu ticari ilişki biçimine konu edilebilecek emtia UMT'nin 20 inci maddesinde 57 maddeden müteşekkil biçimde sayılmıştır. Söz konusu listenin 34 üncü sırasında "*petrol ve türevleri*"ne de yer verilmiştir. Böylelikle umumi mağazacılık ve emtia senetleri vasıtasıyla petrol ticaretinin yasal zemininin oluşturulduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Mevcut hukuki yapı ve petrol piyasasına hakim olan ticari ilişkiler dikkate alındığında piyasada dolaşımda bulunan petrollerin emtia senedi vasıtasıyla ticaretinde petroler, fiziki devir teslimi konu edilmeksizin ticarete konu edilmiş olacaktır. Söz konusu ticaret yönteminin;

- a) Serbest ticaretin önündeki çeşitli engellerin kaldırılması ve
 - b) Piyasada dolaşımda olan petrollerin dolaşım imkan ve kabiliyetini artırması bakımından;
 - a) Piyasa yapısının kurumsallaştırılmasına,
 - b) Piyasada rekabet düzeyinin artırılmasına
- hizmet edeceği düşünülmektedir².

² Öte yandan petrol piyasasında emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin düzenlenmesi ve kurumsallaştırılması ulusal petrol stoku tutma yükümlülüğüne de katkı sağlayacaktır. Gerçekten de ulusal petrol stoğunun devlet(kamu) tarafından tutulacak kısmı için uygulanması önerilen kupon sistemi ancak emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin kurumsallaştığı piyasalar için söz konusu olabilir. Hakeza ülkemizde bu sistemin işlerliğinin sağlanmasının AB ülkelerinin müktesebat kapsamında sahip oldukları kupon sistemiyle ulusal stok tutma yetkileriyle entegre edilerek ülkemiz için ek gelir oluşturması ve depolama kapasitesinde artış sağlanması söz konusu olabilecektir.

Petrol piyasası bakımından emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin gerçekleştirilebilirliği konusunda ise tereddüt etmemek gerekir³.

Burada ticaretin hukuken mümkün kılınmasını sağlayacak *düzenleme çerçevesini* incelemekte fayda vardır.

Emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin düzenleme çerçevesi hususunda ilk olarak umumi mağazaların tabi olacağı usul ve esasların belirlenmesi bağlamında bu faaliyete en çok benzeyen depolama lisanslarının tabi olduğu usul ve esasların yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede emtia senedi keşide edebilecek depolama lisansı sahiplerinin münhasıran hizmet ticaretiyle iştigal etmesi gerektiği söylenmelidir. Zira hem kendisi hem başkasının malı için aynı zamanda depolama hizmeti veren depolama lisansı sahiplerinin varlığı beyaza ciro vb. sakıncaları doğurmaktadır. Bu kapsamda hemen Kanun'un 3 üncü maddesinin 10 uncu fıkrasının lisansların sınıflandırılmasına ilişkin öngördüğü düzenleme çerçevesi akla gelmelidir. İşte bu hükme dayalı olarak emtia senedi keşide edebilecek depolama lisansı sahipleri farklı sınıflandırılarak kıymetli evrak hukuku bakımından ortaya çıkması muhtemel sakıncaların giderilmesi mümkündür.

Emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin düzenleme çerçevesi kapsamında depolara (=umumi mağazalara) teslim edilecek ürünlerin idari ve teknik düzenlemeleri bağlamında petrol ürün güvenliğine ilişkin teknik düzenlemelerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Umumi mağazalara yani petrol piyasası bakımından depolara teslim edilecek ürünlerin idari ve teknik düzenlemeleri konusunda AB normlarına paralel teknik düzenlemeler⁴ yapıldığı bilinmektedir⁵. Gerçekten de petrol piyasasında hem serbest

³ Zira günümüzde hiçbir yasal çerçevesi olmadan bir kısım tüccar arasında petrol ürünlerini temsil eden (adi) vesikalar yoluyla ticaretin gerçekleştirildiği kısıtlı bir çevrede de olsa bilinmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki ulusal çapta önerdiğimiz emtia senetleriyle ticaretin gerçekleştirilebilirliği, bizim çalışmamızın boyutlarını aşan, bir ekonomik değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu kapsamdaki bir çalışmanın dağıtıcılar arası ticaretin (i) büyüklükleri, (ii) coğrafi akış kanalları ve (iii) miktarlarını somutlaştırmakla işe başlaması düşünülebilir. Bunun yanında AB üyesi ülkelerin ulusal stok mükellefiyetlerinin gerçekleştirilmesi için oluşacak ticaret kapasitesi vb. burada öngörülemeyen olası ticari ilişkileri de inceleyen bir ekonomik analiz yapılması bir zorunluluktur. Elinizdeki vaki çalışma söz konusu değerlendirmelerin olumlu sonuçlanacağı kabulüne yaslanmaktadır.

⁴ Aslında 7 genel ve 1 özel kullanım amaçlı akaryakıt türü için çıkarılan teknik düzenleme tebliğlerinin AB hukuku anlamında teknik düzenleme vasfını taşıdığı tartışmalıdır. Gerçekte çıkarılan teknik düzenleme tebliğleri daha çok zorunlu standartları uygulamaya koyan Bakanlık tebliğleriyle büyük benzerlik taşıyıp AB düzenlemeleriyle pek benzeşmemektedir. Konunun bu açıdan da yeniden ele alınması gereği değerlendirilmelidir.

⁵ Konumuz açısından Türk hukukunun Ankara Anlaşması ve Katma Protokolle öngörülen Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki gümrük birliği ilişkisinin son aşamasını gerçekleştiren 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla (Karar) bir değişim sürecine girdiği malumlarıdır. Karar'ın 8 inci maddesi uyarınca ülkemiz ürünlere ilişkin teknik mevzuatlar konusunda kendi yaklaşımını terk ederek AT mevzuatına uyumlu hale gelme mükellefiyeti üstlenmiştir. Bu nedenle ürünlere ilişkin düzenlenmiş alan ve düzenlenmemiş alan yaklaşımı petrol sektörü için de geçerli kılınarak, petrol ürünleri düzenlenmiş alanda ele alınmak gereği doğmuştur. Bu çerçevede bu alanda ancak zorunlu standart yöntemi terk edilmek, teknik düzenleme yöntemine uyum sağlamak gereği hasil olmuştur. Öte yandan bu yaklaşıma göre yeri gelmişken, tesislere ilişkin hususlar mecburi veya ihtiyari uygulamaya tabi standartlar yoluyla düzenlenebilmektedir.

Kanun'a 5576 sayılı Kanunla eklenen teknik düzenleme tanımının, hem Kanun'un yaklaşımlarına belli ölçüde uyumsuzluk içerdiği hem de mehzaz 4703 sayılı Ürünlere ilişkin

ticaretin kurumsallaşmasının bir gereği hem de piyasa yapısının sağlıklı işlemesinin bir unsuru olarak ürünlerin teknik özellikleri Kanun koyucunun ilgisine mazhar olmuştur. Nitekim Kanun, petrol piyasasında geçerli kılınacak teknik düzenlemeler ve standartlar konusunda birçok hüküm sevk etmiştir. Kanun'un 4 üncü maddesinin dördüncü fıkrasının (a) ve (ı) bentleri, 9 uncu maddesinin beşinci ve altıncı fıkraları, 18 inci maddesinin dördüncü fıkrası ve 20 inci maddesinin ikinci ve altıncı fıkraları akaryakıtlar için teknik düzenlemelere ilişkin hükümler ihdas etmiştir. 13 üncü maddenin ikinci fıkrasında yer verilen piyasa faaliyetlerine ilişkin standartların Kurul onayı ile mecburi hale getirilebileceğine ilişkin düzenlemenin ise Kanun'un teknik gereklere ilişkin yaklaşımıyla uyumlu olduğu söylenmelidir.

Petrol piyasasında ürünlere ilişkin teknik düzenlemeler, günümüz itibarıyla, genel kullanım amaçlı 7, özel kullanım amaçlı 1 akaryakıt türü için gerçekleştirilmiştir. Söz konusu teknik düzenleme tebliğleriyle ürünlere ilişkin hem kalite (ürünün yapısına ilişkin eşdeğerlik kriterleri) hem de idari düzenlemeler (piyasaya arz bakımından tabi olunun usulî ve esaslı kısıtlar) yaşama geçirilerek piyasanın eşdeğer tekdüze bir idari yapı ve teknik kaliteye ulaşmasının düzenleme çerçevesi sağlanmıştır. Bu düzenlemelerde hala bazı geçiş dönemi hükümleri olsa da emtia senetleriyle ticarete ilişkin altyapı çalışmaları sürecinde bu sürelerin tamamlanmış olacağı düşünülmelidir.

Umumi mağazaların teknik koşulları bağlamında depolama tesislerinin güvenlik, çevre vb. unsurlar bakımından değerlendirilmesine gelince; yukarıda piyasa yapısına dair açıklamalardan hatırlanacağı üzere depolama lisansının kapsamı, depolama tesisinin inşa aşamasını da içermektedir. Nitekim Kanun, depolama lisansını düzenlediği 6 ncı maddesinde *"lisansın verilmesini gerektirecek teknik ve mali şartların"* Kurumca belirleneceğini düzenlemekle lisansın bu aşamasına ilişkin düzenleme yapılması gereğine işaret etmiştir. Hâlbuki mevzuatımızda bu konularda esasa ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Yukarıda ürünlere ilişkin teknik mevzuat kısmında değinildiği üzere Kanun'un teknik gereklere ilişkin yaklaşımı AB mevzuatı paralelinde olup, düzenlenmemiş alana giren bu konularda *zorunlu standart uygulamasına* müsaade edildiği, konunun emtia senetleri keşide etmeye yetkili kılınacak depolama lisansı sahipleri bakımından sınıflandırma esasları bakımından yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır.

Umumi mağazaların emtia senedi düzenleyebilmeleri bağlamında depolama lisansı sahiplerinin kıymetli evrak keşide yetkisine sahip kılınması hususuna gelince; bu konu düzenleme çerçevesine ilişkin belki de en sorunsuz kısmı oluşturmaktadır. UMK ve UMT gereği umumi mağaza işleticilerinin bu yetkisinin varlığına yukarıda değinilmişti. Bu nedenle yönetmeliklerle yapılacak bir düzenlemenin yeterli olacağı düşünülmektedir. Nitekim bu konuda tarım sektöründe benzer düzenlemeler yapılmış olup örnek alınması mümkündür.

Öte taraftan emtia senetlerinin elektronik ortamda çıkarılması (elektronik emtia senetleri), Elektronik İmza Kanunu'nun uygulanabilirliği hususunu gündeme

Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına İlişkin Kanunla uyumsuz olduğu söylenebilirse de konunun Yönetmeliklerle esasa uygun biçimde düzenlenmesine engel olmadığı değerlendirilmektedir.

getirmektedir. Bilindiği üzere sermaye piyasası işlemlerinde elektronik imza uygulaması başarıyla yürütülmektedir. Bu çerçevede petrollerin de elektronik emtia senetleri vasıtasıyla ticareti mümkün görülmelidir.

Emtia senetlerinin dolaşımı bağlamında depolama lisansı sahiplerince keşide edilecek senetlerin şekil şartları, tabi olacağı usul ve esaslar, değişimine uygulanacak kurallar vb. düzenlemelerin de hem mevcut yasal zemin hem de Elektronik İmza Kanunu bakımından ikincil düzenlenmelerle çözülmesi mümkün görülmektedir.

Emtia senetleri vasıtasıyla ticaretin düzenleme çerçevesi bakımından değinilmesi gereken en önemli husus ise piyasa yapıcıları diye adlandırabileceğimiz piyasa katılımcılarıdır. Bilindiği üzere petrol piyasası dikey bütünleşmiş bir yapıya sahip olup büyük petrol şirketleri kendi petrollerini üretir, rafine eder, dağıtır ve hatta tüketiciye satarlar. Ülkemizde ise dikey bütünleşik yapı çeşitli sebepler kurulamamıştır⁶.

Kanun, yukarıda açıklandığı üzere, petrolün ticaretinin kimlerle kimler arasında yapılabileceğini tek tek belirlemiştir. Bu kapsamda; ham petrolün yurt içinde ticareti sadece rafinerici ve üreticilerce ve birbirleri arasında yapılabilir. Yurt dışından ham petrol ithalatı sadece rafinerici veya kısıtlı amaçlar için üreticilerce yapılabilir. Akaryakıt ithalatı ise sadece rafinerici, dağıtıcı ve ihrakiye teslim şirketlerince yapılabilir. Depolama lisansı sahipleri zaten emtia ticareti yapamayacaktır. Taşıma ve iletim lisansı sahipleri ise hizmet ticaretiyle iştigal edeceklerdir. Bayiler ise tek elden satış sözleşmesi yaptıkları yani bağlı oldukları dağıtıcısı haricinde akaryakıt ikmal yapmamakla yükümlüdür. Son olarak kullanıcılara (hem serbest kullanıcı hem kullanıcı) gelince; onlarında petrol piyasasında perakende satış ilişkisinin bir tarafı olmak yanında katılımcı olması öngörülmemiştir.

Öyleyse önerdiğimiz ticareti kim yapacak? 5015 sayılı Kanun kapsamında bu ticareti sadece dağıtıcılar kendi arasında yapabilecektir. Bu durum önerdiğimiz ticaret kanalının ölü doğması anlamına gelmektedir. Çalışmanın ironik yanını da bu husus oluşturmaktadır. Serbest ticareti kurumsallaştırmak iddiasıyla vazedilen 5015 s. Kanun'un öngördüğü ticari ilişkiler yapısı söz konusu ticaretin yapılabilirliğini yani kurumsallaşmayı daha en baştan engellemektedir. Öyleyse petrollerin emtia senetleri vasıtasıyla ticaretine ilişkin yapılan açıklamalar sonucunda ulaşılan teknik *gereklere bakımından* bir engel bulunmaması hususu kendiliğinden anlamını yitirmektedir. Bu nedenle kurumsallaşmış serbest ticaretin gerçekleştirilebilirliği ekonomik analizler kadar gelecek öngörüsü iyi yapılmış yasal düzenlemeleri de zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak emtia senetleriyle ticaret için 5015 sayılı Kanun'un hem 'dur' hem 'geç' diyen ironik bir yapı sergilediği söylenmelidir.

⁶ Bu hususta hukuki bir değerlendirme için bkz: Refik Tiryaki, “*Petrol Piyasası Kanununda Dikey Entegrasyon ve Rezerv Piyasalar Kavramları*” 8 nci Türkiye Uluslararası Petrol & Gaz Konferans (TUROGE-2009) Kitabı, s. 91-93.

